

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Институт по философия и социология

Мария Димитрова Желязкова

Социална политика – ориентири, флуктуации и деформации

АВТОРЕФЕРАТ

на

Дисертационен труд за придобиване на научната степен „доктор на науките“

Област 3. Социални, стопански и правни науки

Професионални направления 3.1. Социология, антропология и науки
за културата

Научна специалност „Социология“

София

2024

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на разширен семинар на секция „Публични политики и социални промени“ в Института по философия и социология (ИФС) при БАН. Семинарът е проведен на 26 април 2024 г. въз основа на Заповед No РД 09-118/16.04.2024 г. на Директора на ИФС.

Дисертацията се състои от увод, седем глави и библиография в общ обем от 291 страници.

В цитираните библиографски източници са посочени общо 246 заглавия.

Публикациите по темата са 13, от които една колективна монография от 417 стандартни страници с разделителен протокол.

Съдържание

ВЪВЕДЕНИЕ	5
Социалната политика: разширяване и редукция от втората половина на 20-ти век	5
Цел, задачи и изследователски подход	16
ПЪРВА ГЛАВА: ФОКУСЪТ НА СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА	23
Що е социална политика	23
Кратка история на социалната политика	28
Държавите на благосъстоянието	34
Оттеглянето на държавите на благосъстоянието	45
Социалната политика като академична практика	49
ВТОРА ГЛАВА: СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА В СЪЛЪСЪК С ДРУГИ ПОЛИТИКИ	57
Социална политика и икономически растеж	59
‘Вашингтонският консенсус’	66
Социалната политика във фарватера на другите политики	74
Граници на растежа	81
Екологични проблеми и политика	85
Социално-инвестиционната парадигма и социалните иновации	91
ТРЕТА ГЛАВА: ТЕХНОЛОГИИ, ПОДКРЕПЯЩИ ЕРОЗИЯТА НА СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА	94
‘Неясните’ силуети на вземащите решения – глобално, регионално и национално равнище	95
Кризисификация	102
Индикаторизация	106
Промени във функциите на социалната политика: от „Робин Худ“ към „прасенце-касичка“	124
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА: РАЗЛИЧНИ РЕФОРМИ, СХОДНИ ПОСОКИ	134
Пенсионна реформа: от солидарност към индивидуализиране	134
Здравеопазване: от универсалност към приватизиране	147
(Не)справедлив зелен преход: публични средства за частни ползи	169
Обобщение	188
ПЕТА ГЛАВА: РАЗЛИЧНИ РЕФОРМИ, СХОДНИ ЕФЕКТИ	190
Промени в политиките на трудовия пазар	190
Анти – бедност политики	200

Жилищна политика: примерът с Нидерландия	205
Социалната кохезия: пример от Австралия	209
Продължителност на живот: примерът със САЩ	214
Продължителност на живот: примерът с „бившите социалистически страни“	220
ШЕСТА ГЛАВА: СОЦИАЛНА ПОЛИТИКА, СОЦИАЛНИ ПРАВА И ЦЕННОСТИ	229
Формулиране на социални права без механизми за реализирането им	229
Деволуцията на формулираните социални права	234
Някъде по пътя между пост-Маршал и пред-Маршал	246
СЕДМА ГЛАВА: ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ - НЕОБХОДИМИ ОРИЕНТИРИ НА ЕДНА ДЕЙСТВИТЕЛНА СОЦИАЛНА ПОЛИТИКА	250
Адекватни минимални доходи	251
Контрол върху неравенствата	266
Знание и гражданственост	270
Изводи	273
БИБЛИОГРАФИЯ.....	275

Авторефератът следва така посочената структура на дисертационния труд.

Социалната политика е свързана с правила, принципи и дейности, които оформят процесите на разпределение в обществото, на достъпа до стоки и услуги, засягат условията на живот и допринасят за човешкото и обществено благосъстояние. Има широк консенсус по отношение на това, какво се разбира под социална политика. Терминът се използва в три смисъла:

- политиките, които прилагат правителствата по отношение на благосъстоянието и социалната защита;
- начините, по които се развива благосъстоянието в едно общество и политическите, социални и икономически условия, които го стимулират;
- академична практика, която образова специалисти в областта и се фокусира върху системна оценка на начините, по които обществата адресират социалните потребности.

Като функция на посрещането на основни потребности, социалната политика представлява действия, свързани с доходи, заетост, образование, здравеопазването, жилища и др.. Те могат да се обобщят в две основни цели: а/ подкрепа за социално-икономическо състояние и качество на живот на различни групи от населението; б/ поддържане на социална кохезия, на принципи на солидарност и контрол върху неравенствата. Така, социалната политика интензивно влияе и върху политическата динамика и политическото състояние на обществата, върху стабилността на властта и нейното упражняване.

Социалната политика преживява бърз и значим разцвет след Втората световна война в развитите страни. Този процес е свързан с широк консенсус по отношение на виждането, че наскоро завършилата война, се е дължала и на вътрешни социални напрежения, бедност и неблагополучия и, следователно, осигуряването на мир, просперитет и стабилност изисква създаване на оптимален баланс между държавата, пазара и демократичните институции. За постигането на такъв баланс, държавата трябва да способства за повишаване на стандарта на живот, да подпомага осигуряването на заетост, да поддържа икономическия растеж и благосъстоянието на гражданите. За тази цел, интензивно се изграждат и укрепват

системи за социална сигурност - социално подпомагане и осигуряване, здравеопазване, образование и т.н., разработват се и се прилагат политики за разпределение и преразпределение, увеличават се разходите в публичния сектор. Институционализирана по този начин, социалната политика постепенно узрява и нейни цели започват да пронизват цял сноп от други основни публични политики: икономическа, финансова, данъчна, осигурителна и т.н. Експанзията на социалната политика придава социална ориентация на цялата икономика, общество и държава, съдейства за безпрецедентен икономически растеж и е в хармония с морални норми за взаимна подкрепа и солидарност.

От края на 70те – началото на 80те години, обаче, настъпиха огромни промени в развитите западни страни, както и в много други страни, които бяха далеч от състоянието на държавите на благосъстоянието. Политиките, включително и социалните, попаднаха в неолибералния тренд и, чрез революция отгоре, бяха реконструирани в съответствие с основните постулати на неолиберализма.

Радикализъмът на промените в развитите страни се замъглява от това, че бяха извършени „отгоре“, чрез трансформиране на институции и сравнително бавно и донякъде внимателно. Но, радикалността ясно изпъква във факта, че промените прекратиха периода, който мнозина наричат „славните тридесет“ или „златната ера“, през който развитието на социалната политика бе достигнало своя апогей, изразен във възникването на т.нар. социална държава (държава на благосъстоянието) и за който в развитите страни беше характерно поддържането на сравнително ниски или снижаващи се нива на безработица, бедност и неравенства в доходите. Промените не оставиха почти нищо от този социален пейзаж и го замениха с друг, доста по-различен. Както посочва Дейвид Харви, осъществен е поврат в световната политическа и икономическа история (Harvey, 2005), тъй като основни институции (правила, стандарти и норми) и базисни характеристики на самите общества бяха изведени от предходните траектории на социалната динамика чрез радикално реконструиране.

Обичайните обяснения за причините, поради които беше извършен този радикален обрат са: възникнали проблеми в икономиката (забавяне на икономическия растеж, възникващи ограничения за растежа, проблеми в

акумулирането на капитала и т.н.); възникване на фискални проблеми (снижаване на държавните приходи при нарастващи разходи); промени в масовите модели на поведение, главно – трудовото поведение (откази от включване в трудовия пазар); демографска криза и т.н.

Но, обясненията и предписаните рецепти би трябвало да предизвикват позитивни ефекти спрямо идентифицираните проблеми. Когато ‘лекарствата’, вместо да ги решават, ги задълбочават, обясненията се оказват съмнителни. А очакваните или неочаквани резултати от приетите лекарства могат да са насочващи.

Такъв резултати са нарастването на бедността и неравенствата и концентрация на богатства и власт: Харви посочва че: „Съотношението на средната заплата на топ мениджър към работник в американските корпорации се е увеличило от 30:1 (в началото на 70-те години) до почти 500:1 към 2000 г.; ... В Обединеното кралство от 1982 г. насам най-високият 1% от хората са удвоили дела си в националния доход от 6,5% на 13%.; Навсякъде се вижда необичайна концентрация на богатство и власт. В резултат на вълната от приватизация в Мексико след 1992 г. няколко граждани попадат сред най-богатите хора в света според списание Форчън. Страните от Източна Европа и ОНД преживяват безпрецедентно нарастване на... социалните неравенства. Същите тенденции се забелязват и в страните от ОИСР през 90-те години на миналия век. Разликата в доходите между една пета от хората, живеещи в най-богатите страни, и една пета от тези, живеещи в най-бедните страни достига 74:1 през 1997 г., от 60:1 през 1990 г. и 30:1 през 1960“ г. (Harvey 2005: 16-19). Други изследователи показват, че принадлежащите към най-богатият 1% от пълнолетното население на земята са почти 2000 пъти по-богати от 50-те процента принадлежащи към най-ниските пет децила (Davies et al, 2008: 7). Харви е сред тези, които обръщат внимание на политическите причини за промените. Според него неолибералните промени може да се разглеждат като политически проект, който цели да възстанови властта на икономическия елит. Това виждане за причините съответства и на отдавна изказаната от Ю. Хабермас мисъл, че социалните системи могат да възстановяват изгубената си идентичност чрез повишена експлоатация и засилена репресия.

Наскоро, икономистът Ангъс Дийтън, (Deaton, 2024), професор в Принстън и Нобелов лауреат за 2015 г. потвърди, че „поставянето под съмнение на собствените възгледи с развитието на обстоятелствата може да бъде добро нещо“. По-конкретно, това е свързано с признанието за допускането на редица слабости в икономическия анализ от икономистите, в частност пренебрегването на въпроса за властта в икономическия анализ. “Нашият акцент върху добродетелите на свободните, конкурентни пазари и екзогенната техническа промяна могат да отвлекат вниманието ни от значението на властта при определянето на цените и заплатите, при избора на посоката на техническата промяна и във влиянието на политиката върху промяната на правилата на играта. Без анализ на властта е трудно да се разбере неравенството или много други в съвременния капитализъм...”

Аргументи в същата посока се откриват в доклад „Кризата на демокрацията: доклад за Трилатералната комисия относно управляемостта на демокрациите“, подготвен по искане на Трилатералната комисия през 1975 г., който анализира ситуацията в развитите страни – Западна Европа, САЩ и Япония. Според авторите, „В Европа правителствата изглежда са изправени пред недостиг както на авторитет, така и на ресурси, което е основната причина проблемите относно управляемостта на демокрацията в Европа да са по-спешни, отколкото в другите тристранни региони. В момента основните напрежения върху управляемостта на демокрацията може би отстъпват в Съединените щати, достигат връх в Европа и предстоят в бъдеще за Япония“. (Crozier et al, 1975 :202). Основната им препоръка е „да се възстанови престижа и авторитета на централните правителствени институции“.

Използвайки обширната информация, съдържаща се в същия доклад, Д. Минев привежда аргументи, че неолибералните промени са породени от настъпило ограничаване на властта на елитите и че това, което авторите на доклада интерпретират като криза на управляемостта на демокрациите е всъщност криза на властта на елитите (Минев, 2024).

Анализирайки динамиката на развитието Парсънз посочва: “В сравнителна и еволюционна перспектива...тенденцията беше към намаляване на свръх луксозното потребление на елитните групи.... бъдещата тенденция ще бъде към

все по-голямо равенство....Съединените щати са водещи в тази промяна, но нейните черти ще се разпространят във всички модерни общества... Новата социетална общност, схващана като интегрираща институция... би трябвало да отиде отвъд командите на политическата власт, богатството и факторите, които ги създават, и да се основе на привързаност към ценностите и механизми за влияние” (Parsons, 1977: 214).

Предприетите от началото на 80те политически промени преобърнаха тази картина. По този начин, социалната политика, но също и „привързаността към ценностите и механизмите за влияние“ се оказваха основна мишена на кардиналните промени. Но, във всеки случай, няма данни че това „намалява основните напрежения върху управляемостта на демокрацията“. По-скоро са налице данни за обратното.

На този фон, **целта** на този труд е да установи характерни, общи черти на промените, настъпили в социалната политика на развитите страни през последните четири десетилетия; начините, по които са били извършени; аргументите за тяхното извършване; научната валидност на тези аргументи и проявяващите се слабости на реконструираната социална политика. Анализът обхваща двата аспекта на социалната политика - като политически решения (по-важни особености на политическия процес на вземане на решения) и като академична практика (основните дебати по повод на промените и техните резултати). Въз основа на анализа може да се изгради представа за най-разпространения модел на реконструирането на социалната политика и неговите по-важни социални последствия.

Задачи:

1. Да се направи преглед и анализ на централни аспекти на динамиката на социалната политика след 80-те години на 20 век основните ѝ принципи и структуроопределящи особености като политически процес и като академична практика.

2. Да се разгледа състоянието на социалната политика днес – начина, по който тя е вградена в общия комплекс на публичните политики и как влияе върху социалното развитие.

3. Да се анализира динамиката на социалната политика и да се оцени доколко тази динамика е процес на модернизиране и развитие или обратно на регрес и връщане към предходни етапи. Да се обсъди защо и как настъпиха промените, т.е. да се разгледат основни движещи сили – научни и политически - на реконструирането на социалната политика и ‘държавите на благосъстоянието’ и каква научна основа/аргументи са създали и използвали ‘обществата на знанието’ за извършването на реформите.

4. Да се дискутират основни технологии на вземането и прилагането на решенията в съвременната социална политика.

5. Да се анализират основни трендове в различните подобласти на социалната политика (осигурителни системи, пенсии и здравеопазване; зелен преход; образование; трудов пазар; анти-бедност мерки, минимални социални стандарти), както и в различни страни. Да се направи преглед на основни ефекти от реконструкцията и въз основа на ефектите да се обсъди валидността на някои основни научни аргументи (установени слабости и препоръчаните промени) за реконструкцията на ‘държавите на благосъстоянието’.

6. Въз основата на налични анализи на съвременната социална политика, да се провери в каква степен тя се придържа към основните си принципи и функции: социална защита и подкрепа, социална кохезия и въздействие върху неравенствата.

7. Да се изведат вътрешни критерии за подобряване на социалната политика

Обект на изследването е социалната политика като част от публичните политики и дефинирана като съвкупност от начини, по които обществата адресират комплексно основни социални потребности на своите членове от сигурност, доходи, образование, здравеопазване, жилища и дългосрочни грижи. Въпреки че в исторически план са създавани и използвани различни социално-защитни мерки,

модерната социална политика е относително нов феномен, специфична институция, която не е застрахована от връщане към предходни етапи.

Предмет на изследването са промените настъпили в социалната политика през последните 4 десетилетия (след 1980); особености на политическия процес на вземане на решения относно промените; знанието, което 'обществата на знанието' са създали и използвали за осъществяване на промените; основните социални ефекти от извършените промени върху различните подобласти, които тя обхваща (политики в областта на трудовия пазар, здравеопазването, анти-бедност политики, жилищна политика, социална кохезия и др.)

Изследователският подход е социологически: търсене на външни и вътрешни връзки и взаимодействия на социалната политика с други области на политиките и между нейните подобласти. Анализът се основава на деск рисърч, обсъждане на различни теоретични виждания и резултати от изследвания в различни страни и сравнителни изследвания, вкл. изследвания в рамките на ЕС, в които авторът е участвал. По-конкретно, използвано е изследване на младежкия трудов пазар (EXEPT); изследване на енергийната бедност (ASSIST); изследване на социалната икономика; изследване на минимални стандарти (EMIN)]; мониторинг на бедността (poverty watch).

Ограничения:

Независимо че прегледът на реконструкцията на социалната политика е предварително ограничен главно до развитите страни, те все пак предоставят огромно разнообразие от различни варианти, които е практически невъзможно да бъдат обхванати в пълнота. Поради това са наложени допълнителни ограничения, чрез подбора на теми/проблеми, които се обсъждат особено интензивно, представляват предмет на остри спорове и се срещат в голям брой страни.

Въпреки тези ограничения, анализът все пак е основан на богат емпиричен материал и различни теоретични виждания. Равнището на генерализация се определя от целта да се установят общи характеристики на промените. От различни страни са използвани примери в различни подобласти на социалната политика.

Идентифицираните важни характеристики не се наблюдават едновременно във всички страни, но установяването им позволява да се идентифицира един общ модел, характерен за неолибералният тренд на политиките.

Основна теза

Водещ ориентир на започналата в края на 70-те години реконструкция на социалната политика не е било нейното позитивно развитие и институционално укрепване. Реконструкцията е извършена под натиска на други социални и политически рискове и съответните политически реакции за справяне с тях. Тези други политически цели са получили приоритет, а социалната политика е адаптирана към тях чрез редуциране на нейни основни функции и средствата за тяхното осъществяване, чрез постепенната ѝ и дълбока ерозия и загуба на смисъл.

Значителното несъответствие между социалната политика и основното русло и цели на неолибералният тренд се е проявило в областта на публичните политики като сблъсък между социалната политика и цял сноп от други политики (икономическа, енергийна, екологична, регионална)

Съществена роля при извършването на промените е изиграло специфично русло на научния анализ, което е обосновавало необходимостта от тях и е очертавало техни основни направления. Но междувременно е нараствала и противоречивостта на наличното знание, тъй като други научни резултати са оспорвали изследванията, подкрепящи извършената трансформация на социалната политика.

Социалната политика допринася за благосъстояние и социална кохезия чрез разпределителни и преразпределителни процеси, но силната социална политика оказва и други въздействия, чийто последствия излизат извън рамките на тези ефекти. **Развитието на модерното общество, основано на знание и стремящо се към социален прогрес до голяма степен зависи от социално ефективна, автентична социална политика и е невъзможно без нея. Осъществяваната вече 40 години редукция на социалната политика оказва неблагоприятно влияние върху развитието на обществата и постигането на социален прогрес.**

В частност, редуцията е засегнала системата от социални права на гражданите, а тъй като те са компонент на цялостния комплекс от човешки права, включващ гражданските и политическите, то последните също са били засегнати в една или друга степен

Тъй като се проявяват все повече негативни ефекти от редуцията на социалната политика, нарастват и критиките към състоянието ѝ. **Основна предпоставка за постигането на подобрения е придобиването на относителна автономност на динамиката на социалната политика и връщането ѝ към автентичните ѝ функции: подкрепа за доходи, контрол върху неравенства, политическа стабилност. Такава автономност може да се постигне главно чрез яснота и конкретност на целите за намаляване на бедността и неравенствата и демократизиране на формирането/конструирването на социалната политика в две основни направления: а/ по-ефективно привличане и участие на обществото, вкл. основните целеви групи в политическия процес на вземане на решения относно социалната политика; б/ по-ползотворно използване на социологическия анализ в развитието на социалната политика – както при осъществяване на крупни промени /например, чрез оценки на социалното въздействие/, така и при разработването на основни инструменти, вкл. нови технологии за участие на гражданското общество. Търсенето на резултати и предложения, които са „еднакво добри за всички“ (по израза на Хабермас) изисква разширяване на възможностите за публични избори.**

На основата на така формулираните цел и задачи, изложението е структурирано по следния начин.

Първа глава обсъжда основният фокус на социалната политика, формиран в резултат на историческото ѝ и модерно развитие. Преглед и анализ на теоретични определения, минали практики, действия в различни периоди обосновава начина, по който се дефинират специфичните функции на социалната политика като хоризонтални принципи, пресичащи такива широки области като доходи, трудов пазар, здравеопазване, образование, жилища и дългосрочни грижи и оказващи влияние върху други политики (икономическа, финансова, данъчна, бюджетна и т.н).

В процеса на развитие на обществата, социалната политика се разгръща от фрагментарни практики към комплекс от целенасочени управленски въздействия върху структурирането на обществените взаимодействия. В основата си тя е породена от нарастващи потребности за усъвършенстване на управляемостта на обществените процеси. Социалната политика е преди всичко инструмент за управление на състоянието на обществата, и то управление на фундаментални техни аспекти.

Отчетлива специфика на социалната политика е начинът, по който осъществява това управленско въздействие: като стимулира социална кохезия чрез подкрепа на благосъстоянието на различни групи и поддържайки приемливи социални дистанции, така че хората да продължават да живеят заедно.

Акцентът върху благосъстоянието може да се разглежда като ясно определен ангажимент на социалната политика в процеса на нейното развитие и узряване и основна нейна характеристика. Същевременно, той не е достатъчен, тъй като социалната политика е много повече от индивидуализирано благосъстояние. Тя поддържа благосъстояние в рамките на обществото като усилва обществените връзки и взаимозависимости чрез разпределителни и преразпределителни въздействия, така че да осигури социална кохезия. Както посочва Анна Манка „Социалната кохезия се отнася до степента на свързаност и солидарност между групите в обществото. Тя ... произтича от демократично усилие за установяване на социален баланс, икономическа динамика и национална идентичност, с цел изграждане на система на справедливост, поддържане на импулсите на неконтролирания икономически растеж и избягване на социални фрактури.“ (Манка 2014: 6026–6028).

Съвременните определения на социалната политика до голяма степен са ехо на определенията ѝ в периода на нейното интензивно укрепване. Ричард Титмус (Titmuss 1974) , основателят на академичната дисциплина в Лондонското училище по икономика (тогава известна като 'социална администрация') допринася съществено за дефинирането на социалната политика. Според него, три са основните цели: 1/ Социалната политика има за цел да бъде полезна чрез осигуряване на благоденствие на гражданите; 2/ Тя включва икономически и

неикономически цели, напр. минимални заплати, минимални стандарти за доходи и др.; 3/ Социалната политика включва правила за прогресивно преразпределение на ресурси от богати към бедни.

Еволюцията на социалната политика, според Титмус, е от модел на остатъчно благосъстояние през модел на индустриални постижения до институционален преразпределителен модел. Зрялата социална политика представлява сложен и цялостен комплекс, който доразвива и модернизира предходни практики.

Проследяването на тази еволюция предполага и преглед на исторически практики с цел внасяне на яснота кога става въпрос за прото- социална политика и кога може да се твърди, че е налице автентична социална политика. В тази връзка, дисертацията разглежда различни исторически примери за социално-политически мерки, защото мерки от широката област на социалната политика могат да бъдат открити много назад в човешката история. Подкрепа за уязвими групи, особено при лоша реколта, кризи и глад, осигуряване на препитание, в частност за групи, считани за заслужаващи от властта /напр. бивши войници и сираци/, както и използването на подобни действия за стабилизиране на властта и статуквото се откриват в древна Гърция, в Римската република/империя, в Ислямския халифат (634 – 644 г.), в Средновековието, с нарастваща интензивност в края на 19ти и началото на 20ти век с опити да се смекчат неблагоприятни ефекти от индустриализациите, Голямата депресия и Първата световна война.

Но, тези мерки представляват преди всичко несигурна, фрагментирана и недостатъчна подкрепа за отделни групи, едновременно подаяния за нуждаещи се и опити да бъдат потушени конфликти, без да имат значително въздействие върху начините на структуриране на обществата и тяхното развитие.

Това радикално се променя след Втората световна война, когато наред със значението на икономическия растеж и икономическата динамика, социалните политики, насочени към благосъстояние и контрол върху неравенствата придобиват относителна автономност, институционализират се, превръщат се в самостоятелна ценност на развитието и разпръскват възможности и перспективи сред широки слоеве на населението. Това създава специфичен дух на времето, в чийто център

е кохезията, 'лепилото', което споява групи и общности и предполага мобилизации около общи цели и публични интереси за сметка на индивидуализма и частните интереси. Опитомяването на това, което обикновено се нарича пазар, за да се осигури благосъстояние, представлява основна посока на обществените взаимодействия. Ядро на държавите на благосъстоянието, според Флора и Хайденхаймър (Flora & Heidenheimer, 1981) са основните цели и легитимиращите принципи на социално-икономическата сигурност и равенството.

Маршал (Marshall, 1961: 296), посочва че 'държавите на благосъстоянието' се характеризират с нов подход, при който е изоставена идеята социалното подпомагане да се разглежда като нещо на ръба на политиката, насочено към малка класа от отхвърлени (напр. бездомни). Тя е заменена с идеята за социалната политика като интегрална част на общата политика, насочена към нормалните потребности на всички, или почти всички, членове на обществото. Следващ етап е идеята за солидарност или социална и политическа интеграция, която изисква признание на претенции, основани на живот, отдаден на полезна работа за обществото (напр. пенсионерите). В тази връзка, Маршал изтъква значението на доклада на Бевъридж за преход към принципите на всеобхватност и универсалност, вместо към гарантираната издръжка (Marshall 1961: 297).

Макар че в различните развити страни и модели, различните параметри на социалната политика се прилагат с различна скорост, акценти и елементи, има сходства, характерни за всички: Признаване на смисъла и значението на благосъстоянието на обществото и разширяващи се усилия за подкрепа на различни групи; Тенденция към разширяване и универсализиране на социалната политика в различните ѝ под области: образование, здравеопазване, социално подпомагане, трудов пазар, дългосрочни услуги чрез въвеждане на социално приемливи стандарти; Тенденция към по-висока автономност на социалната политика от пазарната идеология и превръщането ѝ в про-развитиен фактор; Тенденция към широко разпръсване на ползите от растежа и намаляване на неравенствата; Изграждане на идея за споделен просперитет; Разработване и залагане на цяла поредица от социални права в различни национални, европейски и международни нормативни текстове; Постепенно разгръщане на щедрост в

сравнителен план универсална социална политика /независимо от режима на благосъстояние/ и въвеждане на социални цели в други политики като икономическа, финансова, данъчна и т.н. Това допринася за апогея на развитието на 'държавите на благосъстоянието', свързан с така наречения 'Европейски социален модел'

Главата прави кратко въведение към оттеглянето на 'държавите на благосъстоянието', подробно разглеждани в следващите глави. Акцент е и институционализирането на социалната политика като академична практика (и като област на обучение и като научни изследвания), както и въпросът какво се случва с академичната практика при ерозията на политическата. Изводът е, че съществува нарастваща опасност ерозията на социалната политика като политическа практика да трансформира и академичната, напр. чрез непрекъснато разширяване на областите от интерес, на вниманието към все по - фрагментирани групи и подгрупи, при загуба на фокус. Множество са сигналите, че следвайки финансовите потоци и политическата коректност, научните изследвания в социалната политика се разливат и размиват, губейки дълбочина.

Втора глава дискутира взаимодействието на социалната политика с други проблеми и посветени на тяхното решаване политики и политически мерки. В сблъсъкът с икономически, финансови, екологични, демографски, здравни и т.н. проблеми и още повече с политиките, предназначени за тяхното решаване, социалната политика се адаптира към тях и би могло да се твърди, че се намества в 'ролята на слугинята' по изразу на Титмус. Начинът, по който са идентифицирани рисковете, цялостния политически цикъл от дефиниране на цели до прилагането им, маргинализира социалната политика и я ерозира до степен, в която се губи нейния смисъл.

За да се докаже това твърдение, се проследяват ефектите върху социалната политика от основни парадигми като икономическия растеж, границите на растежа, Вашингтонския консенсус, екологичните политики и социално-инвестиционната парадигма. Тези парадигми представляват диференцирани констелации от водещи идеи и задават основни параметри на социалната политика в разглеждания период и така интензивно я декомпозира и реконструира.

Парадигмата за икономическия растеж поставя в центъра въпроса за връзката на социалната политика с пазара (по-точно с пазарната идеология). Идеята е, че социалната политика има инструментална, подчинена роля за икономическия растеж, който е приоритет. При тази хипотеза, и в теоретичен и в практически план, социалната политика трябва да докаже, че е полезна за растежа. В съответствие с това, както анализите, така и предприеманите действия и бездействия акцентират върху поддържащите функции на социалната политика. В последните десетилетия това е така наречения мейнстрийм (основно русло) на политиките.

В съответствие с това, анализите и аргументацията в социалната политика заеха отбранителна роля и интензивно доказват, че социалната политика е акордирана в съответствие с целите на про-икономическия растеж. Социалната политика, разбира се, може да съдейства за икономическо развитие по много различни канали. Но, хипертрофираната необходимост от непрекъснати доказателства в посочена посока, размества нейни основни цели. Здравеопазването, например, по принцип също допринася за икономическо развитие като поддържа здрави трудолюбивите хора. Въпреки това, няма основания здравеопазването да се отчита през трудолюбие.

Както посочва Ветерлайн (Vetterlein, 2007), налице са различни подходи към социалната политика. Тя може да се разглежда като важна част от основата на стратегията за развитие, или ограничено, само като фасилитатор на икономическия растеж.

Ограничаването на разбирането за социалната политика е пряко свързано с Вашингтонския консенсус, който първоначално представлява набор от десет препоръки за политически реформи за развиващите се страни и по-специално за Латинска Америка. За да засилят ролята си в глобалната политика, Съгласието за прилагане на тези политики от Международния валутен фонд, Световната банка и Министерството на финансите на САЩ постигат съгласие за провеждането на тези политики. Десетте предложени политически реформи са: 1/ Ниски бюджетни дефицити; 2/ Пренасочване на публични разходи от области, които получават повече ресурси, отколкото е тяхната икономическа възвръщаемост към

политически области с висока икономическа възвръщаемост; 3/ Данъчна реформа чрез разширяване на данъчната основа и намаляване на високите данъчни ставки; 4/ Финансова либерализация и определяни от пазара лихвени проценти; 5/ Единен обменен курс, осигуряващ конкурентноспособен износ; 6/ Въвеждане на мита, които прогресивно да намаляват до единна ниска ставка от 10 (до 20%); 7/ Премахване на бариерите, възпрепятстващи навлизането на чуждестранни преки инвестиции; 8/ Приватизация на държавните предприятия; 9/ Премахване на регулации, които възпрепятстват навлизането на нови фирми или ограничават конкуренцията; 10/ Осигуряване на сигурни права на собственост от правната система, така че да не са с високи разходи и достъпни за неформалния сектор.

Терминът по-късно става широко използван, за да опише нарастващата хармонизация на политиките, препоръчани от тези институции на страни от най-различни региони, вкл. при преходите в Централна и Източна Европа. Той се свързва с догматичното убеждение, че страните трябва да възприемат „пазарно ръководени“ стратегии за развитие, които ще доведат до икономически растеж, който ще се „просмуче надолу“ (trickle down) в полза на всички и с нарасналите възможности на Световната банка и МФВ да предлагат и налагат условия върху най-различни страни.

В края на 90-те години вече е все по-ясно, че известния неолиберален Вашингтонски консенсус има далеч достигащи негативни последици. Особено ясно са изразени щетите от Вашингтонският консенсус върху основните функции на социалната политика – намаляването на бедността и неравенствата. Комплексът от регулации, свързани с Вашингтонския консенсус, отчетливо води до тяхното увеличаване. Но, негативните последици не са само по отношение на социалната политика, бедността и преразпределението. Негативните последици са и тъкмо там, за където уж са предназначени този тип политики – икономиката и икономическия растеж.

Нещо повече, регулативни реформи, проведени под егидата на Вашингтонския консенсус осъществиха комплексни промени в осигурителни, данъчни, бюджетни и т.н. системи. Те бяха промотирани, финансово стимулирани и наблюдавани, така че да създадат нова институционална среда. Независимо че

много от тези системи ясно демонстрират проблеми (напр. в системите на здравеопазване), няма нови правила, стандарти, норми и регулации, които да демонстрират комплексно преразглеждане и адекватно реконструиране. Наред с широко споделяното виждане за необходимостта от реформиране на 'реформираните' политики, съмнително е, че протича такъв процес.

Друга важна особеност е че тези щети съвсем не са естествен резултат от 'пазарни' развития, а са произведени волно или неволно, от 'експертизи', емпирични данни и теоретични перспективи, т.е. са създадени от хора за хора, от институции за общности и общества.

Същевременно, независимо че развитите страни не бяха в ситуация Световната банка и Международния валутен фонд да им предлагат и налагат реформи, макар и в много по-ниска степен сходни посоки на икономическата и социална динамика се наблюдават и в развитите страни. В тази връзка са представени данни и анализи от САЩ, ОК, Дания, Франция, Австрия, Швейцария и Нова Зеландия. Те очертават общ тренд към силно редуциране на социалната защита, в частност социалното подпомагане и различните социално-осигурителни обезщетения; увеличаване на дисциплиниращия характер на социалната политика чрез санкции и нарастващ брой условия за достъп, както и маргинализиране на бедните; натиск върху универсалността, приватизиране и нарастване на частните осигуровки в пенсионните и здравни системи. По същество е налице цялостна промяна на парадигмата чрез радикално подкопаване на системата на споделяното обществено благосъстояние и трансформиране на социалната сигурност в лична отговорност, а на социалната солидарност в индивидуализъм.

Общият резултат е, че, макар и в различна степен и с различен интензитет в различните страни, намалява значението на благосъстоянието в социалната политика и се увеличава социално-дисциплиниращата ѝ функция. Пазарът, и по-точно пазарната идеология или направо пазарния фундаментализъм, се концептуализира като много по-важен от обществото, независимо от ясно очертаващите се негови провали.

Паралелно на използването на икономическия растеж като основен ориентир за икономическо развитие – и флуктуациите на социалната политика около

парадигмата за неговото значение – се развиват виждания, свързани с критика към идеите за растежа, неговите граници и необходимостта от намаляване на растежа (т.нар. 'degrowth').

В рамките на тези виждания, като правило се обсъжда необходимостта от синхрон в действия, насочени едновременно към социални и екологични цели. Предложените пътища за развитие са различни и засягат различни равнища и приоритети. Налице е обаче огромен проблем, породен от обсъжданата динамика на социалната политика и нейния контекст. В период на дълъг и интензивен натиск върху социалната солидарност, кохезията и обществената подкрепа за благосъстояние, настояването за пестеливи общества съдържа реална опасност пестеливостта да се наложи отново върху маргинализирани и депривилигирани групи от населението. Пример за това са многобройни проекти срещу енергийната бедност, които се опитват да учат бедните как да не харчат енергия, докато те и без това ограничават харченето си, защото нямат пари. Така се оформя процес на противопоставяне на социални и екологични цели. Но, трябва да се подчертае, че това противопоставяне е създадено изкуствено, тъкмо от предприетите в разглеждания период политики.

Същевременно, данни и анализи, подсказват че, твърде често, зад екологичните политики могат да се разпознаят доминиращи бизнес интереси, докато екологичните цели не се постигат. С други думи, екологичната политика е подложена на сходни на социалната политика въздействия и е изтласкана в периферията на обществения дневен ред. По този начин, екологичната и социалната политика се превръщат в конкуренти, борейки се за ресурси. Механизмът е сходен на този в социалната политика: редуцирането на социалната солидарност и социалната защита нацепиха обществото на множество фрагментирани групи, които си противостоят по отношение на разпределението на ресурси. А социалната и екологична политика взаимно се блокират. Но това не е защото техните интереси си противоречат, а защото комплекси от политически мерки произвеждат нарастваща конфликтност и игри с нулева сума вместо коопериране.

Заедно с това, в последните години, поне в някои страни, си пробива път 'социално-инвестиционната парадигма'. По същество тази парадигма представлява опит, преди всичко на скандинавските страни, като използват институционалните си традиции да се противопоставят в някаква степен или поне да смекчат тенденциите срещу благосъстоянието в социалната политика. За тази цел, се предлага вместо като разходи, цената на социалната политика в образование, човешки капитал, трудови ресурси, здравеопазване и така нататък да се разглеждат като инвестиции и съответно да получат по-благоприятно отношение в политическите, икономически и финансови дебати. Така, парадигмата по-скоро е насочена към по-нататъшно адаптиране на социалната политика към доминиращия икономически мейнстрийм и не е насочена към необходимото преосмисляне на щетите, които произведе реконструкцията на социалната политика в последните 30-40 години, а към малки промени в рамките на вече ерозиралата социална политика.

Но междувременно, реконструкцията на социалната политика отиде твърде далеч за да могат козметични промени да предоставят решения. Сблъсъкът с други политики и проблеми изтласка автентичната социална политика на заден план в политическия дневен ред. Тя се претопи в различни икономически, финансови и преди всичко елитарно-управленски съображения и започна да губи своя смисъл. Механизмът, по който беше постигнато това, е сложен и включва различни технологии.

Трета глава прави преглед и анализ на някои основни технологии за осъществяването на реконструиране на социалната политика.

На първо място са разгледани *размитите силуети на вземащите решения и съответната липса на отговорност*. Както посочва А. Сен в „Не еврото, самата демокрация в Европа е заложена на карта”: „Трябва да се справим с дълбоки проблеми, свързани с това, демократичното управление на Европа да може да бъде подкопано от доста засилената роля на финансовите институции и рейтинговите агенции, които сега се разпореждат свободно с части от политическия терен на Европа”¹.

¹ Sen, A. (2011), newspaper Gardian, 25.06.2011

Основни трансформации във важни системи за социална сигурност – данъчни системи, здравеопазване, социално осигуряване, пенсионни системи бяха осъществени чрез международни, регионални и национални актьори, стимулирайки изграждането на изключващи институции и силно ограничавайки обществата да правят публични избори. Джесъп (Jessor, 2013) обръща внимание че, преходът от социална политика, ориентирана към благосъстояние и основана на икономически и социални права за всички граждани и насърчаване на форми на колективно потребление към подчиняването на социалната политика на изискванията за пазарна гъвкавост, пригодност за заетост и икономическа конкуренция е свързан с прехвърляне на функции ('нагоре, надолу и настрани'), с участието на нарастващ брой международни агенции (като МВФ, Световна банка, ОИСР и МОТ) и междуправителствени форуми (като G8 и G20), докато Европейският съюз действа като 'реле' в усилията за съвместно оформяне на дневен ред. Резултатът, според Джесъп, не е намаляване на оперативния капацитет и автономия на националната държава, колкото нейната трансформация (Jessor, 2013: 18).

Втората обсъждана технология е *кризисификацията*, като специфичен управленски начин да се идентифицират определени проблеми като много важни и съответно нуждаещи се от спешни решения. Това противопоставя ефикасността на смислени обсъждания и централизира, и йерархизира процеса на вземане на решения, размествайки центрове на решения и участници. В допълнение, кризисификацията приоритизира определени проблеми и изоставя без внимание други, често точно от спектъра на социалната политика. Нещо повече, намираните решения по приоритизираните проблеми могат и често усилват натиска към деформиране на подкрепата на уязвими групи и контрола върху неравенствата.

Дефинирайки ситуациите като криза, кризисификацията предлага, обаче, вместо решения тип „бърза помощ“, дългосрочни решения и подменя установени институционални и публични рамки на правене на избори със затворени и непрозрачни центрове на решения, които като правило приемат предварително съгласувани решения. Типичен случай е използването на застаряването на населението като 'демографска бомба с часовников механизъм', независимо че е добре известно, че тези процеси „се движат като ледници, а не като лавини“ за

прилагане на пенсионни реформи. Определянето на нещо като заплаха за основни ценности или основни структури увеличава несигурността и необходимостта от спешни действия (Peters, 1987). Изглежда има политически предпочитани кризи, които съдействат на ускоряване и следователно централизиране на процесите на вземане на решения. Това е в синхрон не със самата криза, а с конструиране на „необходимостта от реформи“ (Cox, 2001).

Третата технология е *индикаторизацията*, разбрана като процес, при който определени индикатори започват да преформулират смисъла на наблюдаваните явления. Тъй като индикаторите представляват начина, по който се осмислят, наблюдават и оценяват определени проблеми, това как са формулирани оказва съществено въздействие върху описанието и обяснението на ситуацията и, съответно въздейства върху предприеманите политически мерки. Както посочва Х. Хюелс, техниките на операционализиране могат и често ре-дефинират нормативността: „С други думи, решаващият въпросът е какво се случва с нормите след вземането на решения ... Твърдя, че значението на нормите е дефинирано и конструирано в процес на операционализация.“ (Huelss, 2017: 387).

Обсъдени са примери за опити чрез индикатори в социалната политика (като риск от бедност, материални лишения, енергийна бедност, нулев глад) силно да се ограничат възможностите за мониторинг на състоянието, да се реформулират цели, да се ре-нормативизират декларираните социални права. Използването на политически предпочитани и удобни индикатори оказва съществено въздействие върху реконструирането на социалната политика. оказват съществено значени

Четвъртата анализирана технология е свързана с *промяната във функциите на социалната политика: от „Робин Худ“ към „прасенце-касичка“*, използвайки широко разпространената метафора на Н. Бар (Barr, 2003)..

Според Бар, „сред многото цели на социалната политика се открояват две: 1/ като множество институции, които осигуряват облекчение на бедността, преразпределят доходите и богатството и намаляват социалното изключване (функцията „Робин Худ“); 2/ като множество институции, които осигуряват и налагат механизъм за преразпределение през жизнения цикъл (функцията „ прасенце-касичка“)“ (Barr, 2003: 1).

В тази връзка, Питер Ванхюс, Мартон Медиези и Робърт Гал (Vanhuysse et al, 2021), обсъждат въпроса, коя от двете функции е по-важна - преразпределение между социално-икономически статусни групи (Робин Худ) или преразпределение в жизнения цикъл (прасенце-касичка). Те представят множество емпирични данни за това че социалната политика днес не изпълнява функцията 'Робин Худ', но интензивно изпълнява функцията 'прасенце-касичка'. На тази основа, и също, привеждайки данни че множество 'не-социални' политики /като икономическа, финансова, данъчна, инфраструктурна и т.н./ имат отношение към бедността и неравенствата, те настояват, че е необходима промяна на оценъчния фокус, който да освободи социалната политика от отговорността за облекчаване на бедността и намаляване на неравенствата и обвиненията за неефективност и да я оценява през ефективното решаване на проблема за „изглаждането на потреблението през жизнения цикъл“.

Но, извличането на дефиниции от практически развития, които могат и често са неблагоприятни, създава множество проблеми: изглежда разумно да оценяваме здравеопазването през здравните резултати, а не напр. колко допринасят за жизнения стандарт на лекарите; образованието да се оценява през образователни резултати, а не чрез разходите за образование; културната политика, чрез постижения в областта на културата, а не чрез нарасналата конфликтност в културни институции; екологичната политика през чистотата на околната среда, а не през финансови потоци към фирми и т.н. Ако емпирични факти показват че образованието не образова /напр. изследванията Пиза/, а здравеопазването не лекува /напр. при влошаващи се здравни показатели/ нали няма да сменим критериите за оценки. С други думи, публичните политики имат същностни критерии за оценки – през областта, за която са създадени и ако не изпълняват тези функции те могат да се изпразват от съдържание и да се превръщат в нещо различно. Но, тогава се търсят възможности да се върнат в смисления път на своето съществуване, вместо да се адаптират оценките към неблагоприятни развития.

В обобщение, и четирите анализирани технологии засягат и пронизват цялостния политически цикъл на социалната политика – от определянето на

дневния ред и формулирането на политики през вземаните решения и тяхното прилагане до оценките и предложенията за промени.

Четвърта глава е посветена на осъществявани реформи в различни, пряко свързани със социалната политика области – пенсионна реформа, здравеопазване и справедлив зелен преход. Основният фокус е върху организиращите им принципи: какво се разбира под общество, как са оформени възможностите хората да живеят заедно, как са очертани взаимни ангажменти, права и задължения. Тези организиращи принципи оказват силно влияние върху хомогенността/фрагментацията на обществата и следователно пряко влияят върху потребностите и границите на социалната политика. Обща характеристика на обсъжданите организиращи принципи е изоставянето на утвърдени познавателни постижения, реактивиране на отречени знания и като резултат постигането на специфична нова институционализация – наложени нови правила, стандарти и норми.

По отношение на *пенсионната реформа*, основният въпрос е за избора на организиране на пенсионната система между: а/ системата, в която пенсиите се изплащат от вноските на работещите – т.н. PAYG система на Бисмарк; и/или б/ капитализираната система, в която работещите внасят вноски за себе си в частни пенсионни фондове.

Както е посочено по-напред, осъществените в края на века пенсионни реформи в бившите социалистически страни (и не само) се основаваха на аргумента, че преходът към индивидуализирана система е икономически ефективен, социално насочен и така да се каже без алтернативен.

Точно този избор и неговите аргументи обсъжда Н. Бар. Наричайки ги ръководства за действие, Бар анализира ‘митове’, от които пет са макроикономически, други четири се отнасят до дизайна на пенсионните системи, а последният - до ролята на правителствата в пенсионния бизнес. Анализът му показва детайлно, че индивидуализираните пенсионни сметки не решават икономически, финансови и демографски проблеми на обществата; не водят до по-ниски публични разходи; нямат по-добри стимулиращи ефекти за пазара на труда; не диверсифицират рисковете от производствени и инфлационни шокове и дори са

изправени пред допълнителни рискове; не водят до подобряване на благосъстоянието и не извеждат правителствата от пенсионния бизнес. Тъй като това бяха основните аргументи, на основата, на които бяха осъществени пенсионните реформи, възниква въпроса защо бяха предприети.

Както е посочено по-напред, постигнатите резултати могат да са насочващи за отговора на този въпрос. Основният ефект от предприетите реформи е десолидаризирането на тази основна система на сигурност, интензивното прехвърляне на рискове и несигурност на индивидуално равнище, силен натиск срещу преразпределението, социалната солидарност и възможностите групите от хора да живеят заедно.

По отношение на *здравеопазването*, основният обсъждан проблем е преходът от универсализъм към приватизиране, основан на аргумента, че универсалността в публичното здравеопазване е неустойчива и невъзможна поради бързия технологичен напредък и финансови дефицити. Една силна школа от икономисти от Канада и САЩ (Evans, 1987; Barer et al, 1998), работещи в областта, ясно демонстрира невалидността на аргументите за приватизиране на здравеопазването /те наричат използваните митове, 'зомбита', тъй като аргументите почиват на реактивиране на установени като неверни знания/.

По-конкретно, натискът към приватизации се основава на статистически генерализации, компресирането на времевата рамка, необосновани потребителски такси, фрагментиране на услугите, неконтролируемо нарастване на административните разходи, висока договорна сила на доставчиците на здравни услуги за сметка на тази на клиентите и обществения контрол, negliжиране на качеството на живот, на структурирането на обществените взаимодействия и йерархиите върху здравните резултати. Резултати от това развитие са едновременно ограничаване на достъпа и неконтролируеми общи разходи за здравеопазване.

Анализът показва също така, как подобни организиращи принципи със сходни ефекти се провеждат в почти всички подобласти на социалната политика: социално подпомагане, деинституционализация, образование, трудов пазар и т.н.

Третата обсъждана реформа е свързана със *зеления преход* и възможностите той да бъде справедлив.

Л. Стейнфорт и Дж. Ейнджъл (Steinfort & Angel, 2023) обсъждат шест политически мита, които според тях застрашават декарбонизацията. Важно е да се отбележи, че това е публикация на Транснационален институт и Синдикати за енергийна демокрация, които категорично подкрепят прехода към чиста околна среда, но това, което анализират е как текущите процеси в този преход водят до приватизирани вместо до общи публични ползи.

По-конкретно, авторите представят многобройни емпирични данни и аргументи, че публичният сектор и публични разходи, а не частни инвестиции, движат прехода към възобновяема енергия; че либерализираните пазари в енергийните сектори по целия свят водят до провал на обещанията за увеличена ефективност и намалени разходи, докато енергийната бедност се увеличава навсякъде; че няма свободен пазар на енергия, а регулации оформят преференциални тарифи и конкурентни търгове, осигуряващи печалби на малък кръг компании и монополна власт; че е налице висока волатилност на цените и скрити разходи за потребителите; че децентрализираната енергия не води непременно до декарбонизиране и демократизиране на енергийната система; а правата на интелектуална собственост и така наречената ‘защита на инвестициите’ служат за възпрепятстване на справедливия достъп, блокирайки групи и страни с ниски доходи и осигурявайки свръх-печалби на малко, но силни компании и подкопават демокрацията.

Разгледани общо, трите обсъждани в тази глава реформи имат сходни посоки и резултати. Докато, декларативно се твърди, че пенсионните системи имат за цел да осигурят пенсии на пенсионерите, здравеопазването – да лекува, а енергийния преход – чиста околна среда, подвеждащи ръководства на осъществени политически избори превръщат пенсионната система в осигуряваща финансови инжекции, здравната – във все по-недостъпна и скъпа, а енергийната – в източваща публични средства за частни цели. Това става възможно и благодарение на използването на монополистичен език, който трябва да убеди гражданите, че не разбират, за да бъдат изключени от публичните избори, да се внуши идеята за

свърх-експертност на центрове за вземане на решения и да се разтоварят правителствата от отговорности.

На основата на очертаната картина, трите системи – пенсионна, здравеопазване и енергийна – биха могли да се разглеждат общо и като ‘реформа’ в развитие. Те са политически консистентни – тъй като следват последователна логика една спрямо друга; и социално неконсистентни тъй като загърбват декларирани цели и принципи на обществените взаимодействия, минимизират ангажменти към обществата и възможностите за споделено благосъстояние. Тази промяна, основана, както казва Еванс на интелектуално мъртви идеи, интензивно реструктурира и фрагментира обществата, изхвърля групи на границата и извън обществения обмен, ограничава възможности и перспективи на огромни групи граждани.

Пета глава допълва предходния анализ. За разлика от предишната глава, която обсъжда сходните посоки в организиращите принципи на различни реформи, тук акцентът е върху сходните ефекти за основни аспекти на социалната политика.

За тази цел са проследени последиците за и от: политиките на трудовия пазар и анти-бедност политиките в развитите страни и ЕС; жилищната политика с пример от Нидерландия; социалната кохезия с пример от Австралия; промените в продължителността на живот в САЩ и в бившите социалистически страни.

В областта на *политиките на трудовия пазар* се обсъждат два типа процеси: от една страна, те са стеснени, подчинявайки се на по-общи политически процеси, от друга страна, в това си силно редуцирано състояние са превърнати в основен център на социалната политика, главно и преди всичко като ‘активни’ мерки за заетост и срещу безработицата.

Подчиняването на по-общи политически процеси е свързано с комплекс от регулаторни промени, осигуряващи ерозия на съществуващи норми, стандарти и правила. Резултатът е едновременно намаляване на относителния дял на заплащането на труда и увеличаване на неравенствата в заплащането в хармония с увеличаване на относителния дял на печалбите и намаляване на корпоративния

данък. Това се осъществява във всички развити, и не толкова развити страни от ЕС, включително и скандинавските.

Във всички страни, протича процес на изтласкване на основни преди това параметри на политиките на пазара на труда към периферията на публичните политики. В същото време, реконструираните правила и норми за договаряне поставят в центъра на социалната политика така наречената 'активация'. Както посочва Рут Листър (Lister, 2020) налице е силен натиск към остатъчни социални права, както и усилване на връзката между социални права, задължения и „рекомодификация“ на труда, при което способността за поддържане на социално приемлив стандарт на живот отново тясно се свързва не с гражданството, а с участието на пазара на труда.

Важен елемент на последното е така нареченото „активиране“, т.е. усилване на капацитета на безработните да предоставят 'работната си ръка' на пазара на труда, върху което се съсредоточават активните политики на пазара на труда. Анализ на политиките за младежка заетост във всички страни на ЕС и Украйна беше проведен по проект Ексерпт (Jeliazkova et al, 2018). Той установи множество сходни характеристики в политиките за заетост и срещу безработицата за различните страни, независимо от националните им специфики. Такива общи черта са: 1. Промени в условията за получаване на обезщетения за безработица: кой има право, продължителност на плащането и т.н.; 2. Промени в условията за получаване на социално подпомагане чрез отчетливо обвързване с участие в активацията; 3. Липса на адекватно внимание към социално-икономическия контекст и структурните причини за безработицата и вменяването на индивидуалната 'вина' за попадане в състоянието безработен. 4. Стратифициране на безработните на заслужаващи, уязвими и незаслужаващи. 5. Предлагане на работни места без ангажменти към тяхното качество; 6. Разширяване на непълната и несигурна заетост; 7. Ефект върху влошаване на качеството на работните места и заетостта и различни уязвими групи, напр. младите хора, са особено негативно засегнати от тези промени. 8. Допълнителен натиск към отслабване на договорната сила на работещите и засилване на йерархичните структури във фирмите и организациите

и по този начин фактически подкопават пазарния механизъм и така подменят пазарни взаимодействия (преговори, договаряне) между участниците с йерархични.

Тези развития правят невъзможно прилагането на иначе съществуващи ръководства за действие, обещаващи: „... социален прогрес, ... гаранция за адекватна социална защита, ... качествена заетост,... сплотено общество“ и т.н. (European Council, 2015 г.) и формират почти универсален модел на политики, които са заменили повечето от икономическите и социални политики на предходния период в разглежданите страни.

Усилените дисциплиниращи и санкциониращи ефекти на пазара на труда са характеристики на прото-социалната политика от края на 19ти век до Втората световна война в индустриалните страни. Както е посочено и по-напред, в периода на узряването на социалната политика (след Втората световна война до към 80те години на 20ти век) постепенно се въвеждат социално приемливи стандарти за заплащане на труда и последователен трансфер към всички свързани с труда плащания – за безработица, пенсии и др. След 80те години и особено в този век, тенденцията е изоставена и преобърната. Вплетена в този контекст, социалната политика не реагира адекватно нито на влошаващото се качество на работните места, нито на работещите бедни, нито на несигурната заетост. Обратно, тя започва сама да съдейства за тяхното ‘производство’.

На този фон, какво може да се случи с основната дейност на социалната политика – *подкрепата на уязвими групи и смекчаване на бедността*. Подложена на усилен въздействие, тя логично стеснява своя обхват, намалява равнищата на подкрепа и се превръща в периферна, остатъчна дейност извън центъра на публичните политики. Протича процес на отпадане на борбата с бедността от политическия дневен ред.

Институционалното този процес може да се проследи и в основни документи на равнище Европейски съюз: Лисабонската стратегия (2000 – 2010) щеше да премахва бедността; Европа 2020 (2020-2030) щеше да изведе от бедност 25% (20 млн.) от хората под националните прагове на бедността; Европа 2030 (2020-2030) реши да се впише в Устойчивите цели за развитие на ООН срещу екстремната бедност и за нулев глад и да изведе от бедност 15 млн. човека, от които поне 5 млн.

деца. Това последователно минимизиране на целите, заедно с факта, че в никой от посочените периоди те не се постигат и няма никаква отговорност за това очертава общата картина на борбата с бедността.

Представени са данни за тенденциите: по данни на Евростат, от 2008 до 2016 има увеличение на съвкупния дял на населението в бедност в ЕС, независимо от предприетите стратегии, в следващите три години има спад в сравнение с 2016, но равнищата остават над 2008 и даже над 2013г.; допълващи данни показват че в годините 2017-2019г. дялът на населението в бедност остава по-високо и от този в годините 2005-2007. Сходни са и данните на ОИСР, които включват и страни извън ЕС. Сравнение 2007 – 2021 очертава в най-добрия случай парализа на предприетите мерки по отношение на бедността, а в отделни случаи и увеличение за 14 годишния период. Общият извод е че политиките срещу бедността не работят.

В допълнение, е представена накратко *жилищната политика в Нидерландия*. След Втората световна война, Нидерландия установява цялостна държава на благосъстояние, основана на колективистки, солидарни и консенсусни принципи. „Схема за социално подпомагане заменя неадекватния закон за бедните и рисковете на работниците стават отговорност на държавата, вместо на фирмите. В различни други области, като здравеопазване, жилищно настаняване и социални услуги бяха приети нови политики или съществуващите бяха прилагани по-енергично“ (Brandsen et al 2014: 3). През 80те и 90те години на миналия век, „периодът на експанзия, колективизация и солидарност на холандската система за благосъстояние приключва...“ (Brandsen et al 2014: 6). Различни анализи свързват острия проблем с жилищата в Нидерландия днес с въведената през 2011г. либерализация на жилищния пазар. А специалният докладчик на ООН за правото на жилище - Балакришнан Раджагопал при посещение в страната, изтъква: „тази жилищна криза се дължи ..., на непризнаването и защитата на жилището като човешко право. Тази криза се натрупва в продължение на няколко десетилетия, чрез активна политика за насърчаване на пазара да замени правителството в предоставянето на жилища“ (UN official, 2023).

Обсъждат се също състоянието на *социалната кохезия в Австралия*, където учени следят ежегодно от 2007г. състоянието по сходна методология, което дава

възможност за сравнимост. Сравнението последователно в годините от 2007 до 2023 година показва, че социалната кохезия намалява и че най-сериозен принос за това има „оценката за социално включване и справедливостта, която е намаляла най-много и е най-значимият фактор, понижаващ цялостната ни социална кохезия. Индексът Сканлон-Монаш за социално включване и справедливост вече е по-нисък, отколкото когато и да било от 2007 г. насам.“ (O'Donnell 2023: 13).

Друг ефект от предприетите реформи е свързан с *очакваната продължителност на живот*.

През 2013 широк екип от специалисти в различни области като медицина, епидемиология, демография и други социални науки подготвят доклад на тема „Здравето в САЩ в международна перспектива: по-кратък живот, по-лошо здраве“ (National Research Council and Institute of Medicine 2013). Мотивът да се подготви този доклад е установения факт, че САЩ харчат много повече пари за здравеопазване от другите развити страни и в същото време американците умират по-рано и боледуват повече. А относителната позиция на САЩ през последния половин век намалява, очертавайки парадоксалната ситуация.

Докладът посочва че „Американският парадокс здраве-богатство е всеобхватен недостатък, който засяга всички, и той не се подобрява“ (National Research Council and Institute of Medicine 2013: IX-X).

Авторите търсят отговор на въпроса: „Има ли „общ знаменател“, който помага да се обясни защо Съединените щати губят позиции едновременно по множество показатели? И защо още през 70-те и 80-те години на миналия век Съединените щати започнаха да губят темпото си в сравнение с други страни с високи доходи в предотвратяването на преждевременната смърт, детската смъртност и смъртните случаи, свързани с транспорта; в облекчаване на неравенството в доходите и бедността; и в насърчаването на образованието. Необходими са повече изследвания, за да се определи дали има обща скрита причина...“ (National Research Council and Institute of Medicine 2013: 208).

Сред факторите те изтъкват, фрагментираната системи на обществено здравеопазване; бариерите в достъпността; по-разпространената бедност, безработица и неравенства в доходите. Те посочват, че подходящите неравенства

многократно са посочвани като обратно пропорционално свързани с доброто здраве (National Research Council and Institute of Medicine 2013: 165) и изтъкват изследвания, които считат че относителното неравенство в доходите има независими ефекти, които засягат цялото население, тъй като подкопават социалното сближаване.

Според авторите, институционални договорености опосредстват многопластови и комплексни влияния, определят права и достъп до жилища, здравеопазване, образование, пенсии, осигуряване за безработица, колективно договаряне, политическо включване и др. Според тях, са необходими информирана теория, строги методи и концептуална яснота, за да се разкрие как политическите сили функционират като макро детерминанти на здравето на населението. В тази връзка, цитират и Мунтанер и др. (Muntaner et al, 2011), които установяват, че егалитарни политически традиции са най-благоприятни, устойчиви и съществени по отношение на здравето на населението.

По сходен начин, дисертацията обсъжда и *очакваната продължителност на живот в бившите социалистически страни*. Данни, представени от Еванс (Evans 1987), показват че по времето на социализма има две фази в очакваната продължителност на живот. След Втората световна война до около 1965г., тези страни неочаквано, тъй като историческата традиция не е такава, сближават очакваната продължителност на живот с тогавашните страни-членки на ОИСР. След 1965г. до 1989г. отново изостават /очакваната продължителност на живот в страните от ОИСР продължава да нараства, докато тази в ЦИЕ остава същата/ и канадските автори не намират обяснение за това състояние. Макар, че няма достатъчно емпирични данни, би могла да се издигне хипотезата, че в този период социалните йерархии са ясно установени и нарастващи, номенклатурата е стабилизирана, социалната мобилност е парализирана и отчуждението нараства. През третата фаза, от 1989г. до около 1998г., когато е публикувана разглежданата статия, очакваната продължителност на живот на хората от ЦИЕ значително намалява. Обсъждайки и отхвърляйки, поради недостатъчен обяснителен потенциал, различни хипотези, общият извод на канадските учени е, че отново разширената пропаст в очакваната продължителност на живот между страните от

ОИСР и тези от ЦИЕ след 1989г. не може да се обясни без здравните ефекти от предприетите икономически и политически реструктурирания на обществата.

Днес, 26 години след разглежданата публикация, не изглежда да има голям интерес към научните изследвания на проблема за цената на конкретни предприети реформи по отношение на продължителността на живота (във всекидневния живот, терминът за тази цена обикновено е убийства). Междувременно, налични данни показват: 1/ че регионът, с изключение на Словения, продължава да има по-ниска очаквана продължителност на живот от развитите страни; 2/ че, в рамките на разглежданата съвкупност от бивши социалистически държави – членки на ЕС, коефициентът на корелация при двегодишен лаг между неравенства /Джини индекс, 2020 / и очаквана продължителност на живот за страните от региона /2022/ е много висок: - 0.957.

Общият извод от анализирания в тази глава проблеми е че до голяма степен те са произведени от редуцията на социалната политика и нейния променен смисъл след 80те години на 20ти век и до сега.

Шеста глава обсъжда нормативната и практическа ерозия на социалните права. Прегледът на основни международни, европейски и национални нормативни документи може да се резюмира по следния начин: Макар че има някои разлики в детайлите, които, може би, най-лесно могат да бъдат описани чрез понятието „дух на времето“, от края на Втората световна война до сега няма значителна разлика в начина, по който са формулирани социалните права.

Социалните права, обаче, са формулирани твърде общо и абстрактно и оставят място за широки интерпретации, главно и особено голяма свобода на действие на национални власти – напр. по отношение на понятия като достойно съществуване, достатъчни ресурси, стандарт на живот и т.н.

За разлика от гражданските и политически права, Четвърто, както е известно, за разлика от политическите и граждански права, социалните права разполагат с непълен, неефективен, дефектен механизъм за реализация и нарушаването им не е свързано с наказателно производство и. Формулирането на права без норми и процедури за практическото им реализиране позволява тяхната ерозия.

Това, както показва Бернхард (Bernhard 2010: 182) позволява социалните права, да бъдат подменени с човешки капитал, активно включване, учене през целия живот и т.н. „Широката концепция за социални права, която беше разработена в рамките на социалната политика, е под заплаха, тъй като основата на държавите на благосъстоянието е поставена под въпрос“ (Dean, 2008: 9), а държавите имат ангажименти единствено: а/ да не нарушават активно социалните права; б/ да предотвратяват нарушаването им от трети страни; в/ да ги изпълняват доколкото и когато решат, че ресурсите им позволяват. Липсата на каквито и да било отговорности и високата степен на свобода на държавите, както и на наднационални актьори, да преформулират както си решат своите ангажименти към социалните права е мащабна реконструкция на социалната система.

Както посочва едно Ръководство на Съвета на Европа: „Независимо от привидно дълготрайно установените универсалност, неделимост и интегритет на постигнати социални права ... обратимостта на социалните права изглежда се превърна в единствения политически избор... Във все по-поляризираните европейски общества стигматизирането заема мястото на участието, криминализирането - на посредничеството, репресиите - на консултациите и диалога, а отчаянието - на перспективата за обещаващо утре.“ (СЕ 2013: 7)

В своя статия, Фицпатрик, МакКийвър и Симпсън (Fitzpatrick et al, 2019) се опитват да отговорят на въпроса дали тенденциите в социалните права в Обединеното кралство, и по-точно в Англия днес, очертават навлизането във фаза, която може да се определи като пост-Маршал или се връщат във фаза пред-Маршал, „дори дали, както предполага Хоксей от Канада, гражданството придобива индивидуалистична и пазарна форма, лишена от социалния си елемент (Hoxsey , 2011)“. Авторите не дават категоричен отговор на този въпрос, но характеристиките, които отбелязват и препоръките, които дават, по-скоро поддържат втория отговор.

Цялостният преглед на състоянието на социалните права ясно очертава връщането към състояние преди Втората световна война. Това връщане е в резултат на преднамерено приети и приведени в действия политически решения в различни сфери на общественения живот. При осъществяването на тези решения декларираните в множество национални, регионални и международни документи

социални права не само че не са разглеждани като възпиращ фактор, те изобщо не са имани предвид. Иначе, кардиналните реконструкции от солидарни към индивидуализирани пенсионни системи, от универсално към селективно здравеопазване, от прогресивни към регресивни данъчни клинове, от трудови права към активиране и т.н. не биха били възможни.

Седма глава играе ролята на заключение и е посветена на необходимите основни ориентири за възстановяване на смисъла и значението на социалната политика, и по този начин нейната автономност и про-развитиен характер.

Всъщност, основна част от представената дисертация (глави 2-6) очертава сложния начин, по който концептуални парадигми, управленски технологии, реформи на широки и основни социални подсистеми и конкретни подобласти на социалната политика в предходния около 40 годишен период интензивно са я редуцирали, ерозирали и лишавали от смисъл. Тук във фокуса е въпроса какво може да предприеме социалната политика, и като политическа, и като академична практика, за да възстанови своя смисъл.

Защото социалната политика не е случаен феномен на общественото развитие. Тя се развива като отговор на обществени потребности от интеграция, от адекватни отговори на необходимостта хората и обществата да живеят заедно. Нейните функции са оформени, защото носят добавена стойност за социално-икономическата и политическа динамика. Провалите в нейното развитие са провали в развитието на обществата и имат далеч достигащи последици, изразени в нарастващи рискове, повишена конфликтност на всякакви равнища, парализиране на усилията за изграждане на здравословна обществена и природна среда, кризисни процеси в икономиката и благосъстоянието.

От тази гледна точка, дисертацията предлага *три основни вътрешни за социалната политика критерии*:

Първият от тях са въвеждането на адекватни минимални стандарти, които очертават необходими долни прагове на благосъстоянието в конкретни общества. Разработването на адекватни минимални подходящи стандарти (наричани още потребителски кошници, референтни стандарти, бюджетни стандарти, консенсусни

бюджети и други) има дълга история и практика. Тези стандарти улесняват процеса на формулиране на политики/мерки в областта на доходите и стандарта на живот, осигуряват индикатори за наблюдение и оценка на ефектите.

В дисертацията са разгледани практики за изграждане на такива стандарти от Университета в Йорк, Великобритания и хранителните планове в САЩ, както и разпространяващи се широки информационни бази данни за много страни: „*Wage Indicator Foundation*“² (посочените координиращи изследователски институти са: Universiteit van Amsterdam, AIAS-HIS; CELSI, Central European Labor Studies Institute, Bratislava; Harvard Law School, Labor & Worklife Program, Cambridge; Indian Institute of Management, Ahmedabad; International Institute of Social History) и база данни Numbeo (за 2024 г. че е представен Индекс на разходите за живот за 146 държави и за 370 града в тях).

Разработването на адекватни, социално приемливи минимални стандарти за доходи не представлява познавателен проблем. В тази посока има огромен натрупан опит. Техниките, технологиите, методологиите и добрите практики в това отношение са добре известни и отдавна.

Проблемът с въвеждането на официални адекватни минимални подоходни стандарти произтича от политическо нежелание, поради необходимостта реалните доходи да имат общо с тези стандарти. Поради тази причина, те не се въвеждат даже и като цел. Но това обезсмисля твърденията за борба с бедността в различните й измерения. Парадоксална е идеята, че след Втората световна война могат да бъдат въведени такива стандарти, а през 21 век, в клубовете на „богатите и красивите“ не могат.

Вторият автентичен за социалната политика критерий е свързан с *контрола на неравенствата*. За разлика от адекватните минимални доходи, проблемът с неравенствата е доста по-различен. От една страна, има достатъчно и нарастващи анализи за щетите от неравенствата върху цялостното функциониране и развитие на обществата. От друга страна, всички разглеждани в този труд основни реформи в обществата – в политиките на пазара на труда, в екологичните политики, в осигурителните реформи и т.н. имат като резултат нарастването на неравенствата.

² <https://wageindicator.org/about>

От трета страна, широко множество национални, европейски и международни документи посочват, че неравенствата са високи и включват декларации за съгласувани цели за тяхното намаляване. Те обаче остават на абстрактно равнище и се подчиняват на разгледаната по-напред неадекватна идея за „статистическа нормалност“.

Отвъд разюзданияте неравенства и невъзможното равенство, има поредица от проблеми, свързани с неравенствата, които заслужават внимание. Сред тези проблеми изглежда много важен въпросът какво е оптимално равнище на неравенства, което е социално полезно. Парадоксално е че множество европейски и национални колове за неравенства предпочитат да се фокусират върху неравенства между групи, подгрупи и групички, дейности и под дейности, но не обръщат никакво внимание на проблема с адекватното равнище на неравенства.

Това, което ми е известно, че Фондация за наука и технологии на Samsung осигурява финансиране на проект на Джи-Вон Парк и Че Ун Ким, свързан с оптимални равнища на неравенствата в определена страна. Те търсят възможности за разработване на концепция, която максимизира общото социално благосъстояние чрез оптимално разпределение на доходите. В тази връзка те се опитват да моделират неравенствата като използват „S-образна“ функция на индивидуалното благосъстояние и разпределението на Болцман. След това проверяват резултатите чрез емпиричен анализ на четири държави – САЩ, Китай, Финландия и Южна Африка, за да демонстрират разликата между текущото и оптималното разпределение на доходите в тях. В резултат, Парк и Ким твърдят, че резултатите могат да бъдат използвани практически за правителствени политики и интервенции. (Park & Kim, 2021).

Проблемът за адекватните равнища на неравенствата е изключително важен за да бъде оставен на политици и финансови министри. Необходима е интензивна научна работа по него.

Третия критерий е свързан с ангажиментите на *знанието*.

Струва ми се, че предходните глави на дисертацията демонстрират ясно как под претенции за експертност, широките реформи в различни области изключиха

гражданите от публични избори и активираха, както казва Еванс, интелектуално мъртви идеи, с доказано неверни аргументи.

Напоследък част от същите актьори твърдят, че са ревизирали вижданията си и, изглежда, искат отново да провеждат реформи на реформите. Проблемът е в опасността и нови реформи да се окажат също толкова разрушителни за обществата, колкото вече осъществените.

За това, изглежда логично, поне по отношение на социалната политика, да се настоява знанието да се основава на познавателни, а не на управленски, технологии и механизми; само да формулира неясноти и проблеми, следователно да приоритизира основните въпроси и да има свободата да се движи по познавателни въпроси, а не по политически предпочитания. В рамките на социалната политика, както в случая с референтните минимални стандарти, това би означавало и включване на гражданите в процесите на вземане на решения.

Изводи:

1. В периода след Втората световна война до около 80те години на 20ти век социалната политика се институционализира в развитите страни като комплексен механизъм и значима обществена дейност, поставяща в центъра на политическите процеси благосъстоянието и социалната кохезия на обществата. Развитието и узряването на социалната политика по принцип е породено от нарастващата необходимост в сложни общества да се структурират обществените взаимодействия по полезен за развитието начин. Социалната политика е необходима на обществата, защото ги удържа заедно и има съществени ефекти за всички сфери на общественото развитие. Изграденият механизъм прониква във всички останали основни публични политики и в хармония с тях води до обществено и икономическо развитие.

2. В следващия период до сега, благосъстоянието и социалната кохезия са изоставени като основни цели на управленски програми. Независимо дали защото не се считат за важни или защото са отложени за по-късно, това има далеч достигащи и много негативни последици: парализа на развитието, свръх фрагментация, концентрация на власт, нарастваща конфликтност, разпад на

ценности и ориентири. Но, изглежда, има една основна последица и тя е бързото, и значително увеличаване на неравенствата в доходите, богатството и притежаваната собственост. Увеличаването на неравенствата повдига фундаментален въпрос: защо на неравенствата се придава толкова голямо значение, че да бъдат предпочетени пред успешно икономическо и обществено развитие. Не ми е известно литературата да съдържа отговор на този въпрос.

3. Изоставянето на благосъстоянието и социалната кохезия се осъществява чрез сложен микс от концептуални похвати, технологии за вземане на решения, отказ от основни функции, игри с индикатори, изоставяне на познавателни постижения и др. Не е ясно дали този начин за осъществяване на промените не е свързан със стремеж да се ограничи възможността за пряко свързване на промените в политиките с основния резултат – увеличаването на материалните неравенства.

4. Посоченият микс, може да бъде проследен във всяка отделна област и подобласт на социалната политика: доходи, заетост, здравеопазване, пенсионни системи, анти-бедност политики, жилища и др. Той кардинално променя организиращите им принципи, връща социалните права в състоянието преди Втората световна война и дезорганизира обществата.

5. Възстановяването на автентичния смисъл и значение на социалната политика означава да се установят критерии, основни ориентири, при чието нарушаване светофарите ѝ да светят в червено, за да имат предпазващ за обществата ефект. Такива ориентири са референтните социални стандарти за доходи и оптималното равнище на неравенствата.

6. Създаването на знание за социалната политика трябва да се еманципира от политически влияния и близката си връзка с политически удобни решения, за да може да е действително полезно за обществата.

НАУЧНИ ПРИНОСИ

1. На основата на преглед на теоретични определения, исторически практики и прогресивни развития е **изградена концептуална рамка**, която позволява да се проследяват процеси на узряване, спадове и упадък и да се диференцира между прото-социална политика (фрагментарни мерки за подкрепа на уязвими групи и поддържане на статуквото) и автентична социална политика – като сложен комплекс от публични дейности по отношение на доходи, заетост, здравеопазване, пенсионни системи, жилища, дългосрочни грижи. Този комплекс поддържа кохезия в обществата, разпръсква възможности и перспективи, допринася за постепенно прилагане на адекватни стандарти, основани на социални права и прониква в други политики, като икономическа, финансова, данъчна, инфраструктурна и т.н. Периодът на узряване на социалната политика е така наречения „златен век“ на западните демокрации – след Втората световна война до около средата на 70те, началото на 80те години на миналия век.

2. **Анализиран е период на силна редукция и ерозия на социалната политика в развитите страни след 80те години на 20ти век.** В основата на тази редукция стои сложна смес от превключване на социалната политика към външни за нея цели (икономически растеж и граници на растежа, по-лесна управляемост като Вашингтонския консенсус, взаимна парализа с екологични цели и инвестиционни намерения); използване на специфични управленски технологии (като непрозрачни центрове за вземане на решения, кризисификация, игри с индикатори и подмяна на функции). Редукцията се изразява в цялостна промяна на парадигмата чрез радикално подкопаване на системата на споделеното обществено благосъстояние и трансформиране на социалната сигурност в лична отговорност, а на социалната солидарност в индивидуализъм.

3. **Установено е сходство в реформите в основни социални подсистеми: пенсионна система, здравеопазване, енергийна система.** Основани на отречено, но реактивирано ‘знание’, процесите въвеждат сходни организирани принципи и представляват **зле насочена обща реформа в развитие срещу**

солидарността, универсализма и публичните блага. Тези реформи са политически консистентни – тъй като следват последователна логика една спрямо друга; и социално неконсистентни тъй като загърбват декларираните цели и принципи на обществените взаимодействия, минимизират ангажиментите към обществата и възможностите за споделено благосъстояние, интензивно реструктурират и фрагментират, изхвърлят групи на границата и извън обществения обмен, ограничават възможности и перспективи на огромни групи граждани.

4. Очертани са основни ефекти от това развитие в основни подобласти на социалната политика: маргинализиране на широките политики на пазара на труда и подмяната им с активация, превръщане на активацията в център на социалната политика, парализа на борбата с бедността, неблагоприятни ефекти върху жилищната политика, нарастващи неравенства и нарастващи рискове от спад в очакваната продължителност на живот.

5. Показано е как вкарването на политическия процес в Прокрустовото ложе на една специфична управленска идеология води до деформиране на социалната политика и генерира процес на **деволюция на социални права** и преход от фаза пост-Маршал в състояние пред-Маршал.

6. Формулирани са вътрешни критерии на социалната политика, които да възстановят нейната автономност и смисъл: въвеждане на адекватни стандарти и оптимални равнища на неравенства.

7. Изследването установява **необходими ангажменти от страна на социалните науки и в частност социологията към социалната политика.** Като наука за взаимните връзки и взаимозависимости в обществата, социологията има неизпълнени задължения да анализира процесите в цялост и през призмата на обществения интерес; да не допуска изследванията да се разливат и размиват, губейки дълбочина; да се предпазва от политизирани анализи, подкрепящи и обосноваващи взети политически решения; да осъществява оценки на социалното въздействие; да идентифицира рискове и алтернативни сценарии.

Цитирана литература:

Минев, Д. (2024), Социалната държава, демокрация и власт. Под печат „Политически хоризонти“.

Barer, M., Evans, R., Hertzman, Cl. & Mira Johri, M. (1998), Lies, Damned Lies and Health Care Zombies: Discredited Ideas that will not Die, HPJ Discussion Paper #10, March 1998, The University of Texas - Houston Health Science Center

Barr, N. (2003), The Welfare State as Piggy Bank: Information, Risk, Uncertainty, and the Role of the State, Oxford University Press

Bernhard, St. (2010), From conflict to consensus: European neoliberalism and the debate on the future

Branden, T., Broersma, Fr. & Fledderus, J. (2014), Local welfare in The Netherlands: Housing, employment and child care, Radboud Universiteit Nijmegen (The Netherlands), WILCO Publication no. 04, https://www.academia.edu/944796/Local_welfare_in_The_Netherlands_Housing_employment_and_child_care

CE (2013), Living in Dignity in the 21st century: Poverty and Inequality in Societies of Human Rights -the Paradox of Democracies, Sciurba, A. (ed.), Council of Europe, February 2013

Cox, R. H. (1997) The Consequences of Welfare Retrenchment in Denmark. Politics & Society. 1997;25(3):303-326. doi:10.1177/0032329297025003003

Crozier, M., Huntington, S., Watanuki, J. (1975), The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission, New York University Press. 1975. <https://samizdathealth.org/wp-content/uploads/2020/12/The-Crisis-of-Democracy-Trilat-Comm-1975.pdf>

Davies, J., Sandstrom, S., Shorrocks, A. & Wolff, E. (2008), The World Distribution of Household Wealth, Discussion Paper No. 2008/03, UNU-WIDER, <http://piketty.pse.ens.fr/files/DaviesEtal08.pdf>

Deaton, A. (2024), Rethinking Economics, Questioning one's views as circumstances evolve can be a good thing, https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2024/03/Symposium-rethinking-Economics-Angus-Deaton?utm_medium=email&utm_source=govdelivery#

Evans, R. (1987), Hang Together, or Hang Separately: The Viability of a Universal Health Care System in an Aging Society, Canadian Public Policy / Analyse de Politiques, Vol. 13, No. 2 (Jun., 1987), pp. 165-180, <https://doi.org/10.2307/3550637>

European Council. (2015, October 15). Council Decision (EU) 2015/1848 of 5 October 2015 on guidelines for the employment policies of the Member States for 2015. Official Journal of the European Union. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/en/TXT/?uri=CELEX:32015D1848&qid=1499124184026>

Fitzpatrick, C., McKeever, Gr. & Simpson, M. (2019), Conditionality, Discretion and TH Marshall's 'Right to Welfare', Journal of Social Welfare and Family Law, 2019, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3523898> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3523898>, last accessed 11.08.2023

Flora, P. & Heidenheimer, A. (1981), The Development of welfare states in Europe and America, Taylor & Francis, Published 2017 by Routledge

- Harvey, D. (2005), *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford Univ. Press
- Hoxsey, D. (2011). Debating the ghost of Marshall: a critique of citizenship. *Citizenship Studies*, 15(6-7), 915.
- Jackson, M.P., Stewart, H.R., and Bland, R.E. (1987). Appeals tribunals on Supplementary Benefits. *Social Policy and Administration*, 21(1)
- Huelss, H. (2017), After decision-making: the operationalization of norms in International Relations, in: *International Theory* (2017), 9:3, 381–409 ©Cambridge University Press
- Jeliazkova, M., Minev, D. & Draganov, D. (2018). Assessing youth employment policies in 28 European countries, Tallinn University, Tallinn, <http://www.except-project.eu/working-papers/>;
- Jeliazkova, M., Minev, D., Draganov, D., Krasteva, V., Stoilov, A. (2018), *Youth employment policies in Bulgaria*. Tallinn University, Tallinn., ISBN:2504-7159 ISBN 978-9949-29-396-4 (pdf);
- Jessop, B. (2013), Hollowing Out the "Nation-State" and Multi-Level Governance, Preprint of article in *A Handbook of Comparative Social Policy* (second edition), P. Kennett ed., Cheltenham: Edward Elgar, 11-26
- Lister, R. (2020), „Citizenship and changing welfare states“, In *Changing labour markets, welfare policies and citizenship*. Bristol, UK: Policy Press. Retrieved Apr 5, 2024, from <https://doi.org/10.51952/9781847425409.ch004>
- Manca, A.R. (2014). Social Cohesion. In: Michalos, A.C. (eds) *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_2739
- Marshall, T.H. (1961), The Welfare State: A Sociological Interpretation, In: *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie*, Vol. 2, No. 2, On the Welfare State (1961), pp. 284-300, Published By: Cambridge University Press <http://www.istor.org/stable/23987942>. Accessed 21 Jul. 2022
- Muntaner, C., Borrell, C., Ng, E., Chung, H., Espelt, A., Rodriguez-Sanz, M., Benach, J., O'Campo, P. (2011), Review article: Politics, welfare regimes, and population health: controversies and evidence, in: *Sociology of Health & Illness* Vol. 33 No. 6 2011 ISSN 0141–9889, pp. 946–964, doi: 10.1111/j.1467-9566.2011.01339.x, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-9566.2011.01339.x>
- National Research Council and Institute of Medicine. (2013). *U.S. Health in International Perspective: Shorter Lives, Poorer Health*. Panel on Understanding Cross-National Health Differences Among High-Income Countries, Steven H. Woolf and Laudan Aron, Eds. Committee on Population, Division of Behavioral and Social Sciences and Education, and Board on Population Health and Public Health Practice, Institute of Medicine. Washington, DC: The National Academies Press.
- O'Donnell, J. (2023), Mapping Social Cohesion 2023, Scanlon Foundation Research Institute, <https://scanloninstitute.org.au/publications/mapping-social-cohesion-report/2023-mapping-social-cohesion-report>
- Park J-W, Kim CU (2021) Getting to a feasible income equality. *PLoS ONE* 16(3): e0249204. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249204>
- Parsons, T.(1977), *The Evolution of Societies*, Englewood Cliffs, Prentice Hall

Peters, J. (2008), Labour market deregulation and the decline of labour power in North America and Western Europe, in: *Policy and Society* 27 (2008) 83–98, Elsevier, available online at www.sciencedirect.com

Titmuss, R. (1974), *Social Policy. An Introduction*. Edited by Brian Abel-Smith and Kay Titmuss. George Allen & Unwin (Publishers) Ltd. London

Steinfort, L. & Angel, J. (2023), *Energy Transition Mythbusters*, Transnational Institute (TNI) & TradeUnions for Energy Democracy (TUED).

Vanhuyse P, Medgyesi M, Gal RI (2021), Welfare states as lifecycle redistribution machines: Decomposing the roles of age and socio-economic status shows that European tax-and-benefit systems primarily redistribute across age groups. *PLoS ONE* 16(8): e0255760. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0255760>

Vetterlein, A. (2007), Economic Growth, Poverty Reduction, and the Role of Social Policies: The Evolution of the World Bank's Social Development Approach, in: *Global Governance*, Vol. 13, No. 4, Poverty Alleviation and Human Development in the Twenty-First Century: The Role of the World Bank (October–December 2007), pp. 513-533 (21 pages), Published By: Brill, <https://www.jstor.org/stable/27800680>

UN official, (2023) Dutch housing crisis down to poor policy: UN official, *The Business Times*, Dec 22, 2023, <https://www.businesstimes.com.sg/property/dutch-housing-crisis-down-poor-policy-un-official>

Публикации по темата:

1. Foulds, C., Royston, S., Berker, T. Nakopoulou, E, Nakopoulou, E, Jeliaskova, M., Jörgens, H., Keller, M., et all. (2020), 100 Social Sciences and Humanities priority research questions for energy efficiency in Horizon Europe.. Cambridge: Energy-SHIFTS., Cambridge: Energy-SHIFTS., 2020, студия в съавторство

2. Jeliaskova, M., Minev, D., Draganov, D.(2018) Assessing youth employment policies in 28 European countries, Tallinn University, Tallinn, 2018, ISBN: 2504-7159 ISBN 978-9949-29-423-7 (pdf). Колективна монография, 417 стандартни страници, има разделителен протокол.

3. Jeliaskova, M., Minev, D..(2018) Synthesis of findings of WP2: Assessment of the diffusion and effects of inclusion policies. Unt, M. & Gebel, M. (2018). Synthesis of the main empirical findings of Except project, Tallinn University, Tallinn., 2018, 24-48, студия

4. Harjo, M., Tatar, M., Draganov, D, Jeliaskova, M..(2018), A review of good youth employment practices in 19 EU countries, Tallinn University, Tallinn., 1-75, Студия

5. Gebel, M., Hofäcker, D, Jeliaskova, M, Schadow, S., Täht, K., Unt, M.. (2018), Proposals for future research, Tallinn University, Tallinn. <http://www.except-project.eu/working-papers/>, статия

6. Unt, M. & Jeliaskova, M. (2018), Database of youth policies and legislation on youth inclusion, Tallinn University, Tallinn. 1 – 50, <http://www.except-project.eu/database/>. студия

7. Jeliaskova, M., Minev, D., Draganov, Dr., Krasteva, V. & Stoilov, A. (2017). An overview of good practices on youth labour market inclusion in Bulgaria, Estonia, Germany, Greece, Italy, Poland, Sweden, the UK, and Ukraine, Tallinn University, Available at: <http://www.except-project.eu>, студия

8. Минеv, Д., Желязкова, М., Корените на кризата в ЕС: публични политики, гражданственост, демокрация и манипулация във: ;Философски алтернативи, 2/2015 - стр. 122-138, студия

9. Желязкова, М., Социална икономика и социални предприятия /стр. 108-110/ и Стратегическото направление за подобрения: гражданско участие /стр. 250 – 268/ в сборник „Изследване на възможностите за по-ефективно използване на

средствата от Европейските фондове — ЕСФ, ЕФРР и КФ“, научен редактор Б. Ивков, издателство ОМДА, 2014, <http://www.omda.bg/>, студия

10. Jeliazkova, M., Poverty in Bulgaria, in: Poor Europe, (eds.) Grzegorz Libor & Dorota Nowalska – Karpiński, 2015, Publishing House of University of Silesia; глава от колективна монография

11. Jeliazkova, M., Minev, D., (2014), European Minimum Network Country Report Bulgaria, публикуван от Европейската комисия, <https://eminnetwork.files.wordpress.com/2013/04/emin-bulgaria-2014-en.pdf>, студия

12. “Poverty and Inequality in Societies of Human Rights - The Paradox of Democracies: Living in dignity in the 21 century”, editor Alessandra Scriuba, Council of Europe, (2013), колективна монография

13. Желязкова, М., (2012), Ценностни измерения на Европейския социален модел, в сб. К. Кертиков (ред.) Българските национални ценности. Статика и динамика в евроинтеграционния процес, ИИОЗ при БАН, стр. 86-96, статия